

* ROZHLEDY — MATERIÁLY *

KDO BYL ARNOŠT GERAD?

Ivan Dorovský

Abstrakt:

První stat' o Havránkovu žákovi na brněnské filozofické fakultě, který zahynul v koncentračních táborech. Jeho disertace Systém časů v nové bulharštině, v jihomakedonských dialektech, v staroslověňštině a srbocharvátštině se sice cituje v slavistické literatuře, dosud se však nenašla.

Klíčová slova: Arnošt Gerad, bulharština, makedonské dialekty, staroslověňština, srbocharvátština.

Who Was Arnošt Gerad?

Abstract:

First paper dedicated to Havránek's disciple and student at the Faculty of Arts in Brno, who died in a concentration camp. Though his thesis called „Time systems in Modern Bulgarian, South Macedonian dialects, Old Slavonic language and in Serbo-Croatian“ is quoted in reference books, it was not found yet.

Key words: Arnošt Gerad, Modern Bulgarian, Macedonian dialects, Old Slavonic language, Serbo-Croatian.

Ve své stati o balkanistické orientaci Bohuslava Havránka jsem mj. uvedl, že Havránek také své nadané studenty vedl k celistvému studiu slavistiky, slovanského i neslovanského Balkánu. Havránka lákala na Balkáně především antinomie jednotícího a diferencního vývoje, tj. *jednota prostoru a rozdílnost etnická*.¹

Jedním z Havránkových nadaných studentů na brněnské filozofické fakultě² byl Arnošt **Gerad** (3. dubna 1916 v Orlové – 1942 neznámo kde). Dosavadní informace, které jsem čerpal z Archivu³ Masarykovy univerzity v Brně dále (dále jen AMU), nejsou příliš rozsáhlé, jsou spíše kusé a neúplné. Pokud se dosud o Geradovi psalo, pak pouze v souvislosti se serbokroatistikou a makedonistikou na filozofické fakultě v Brně.⁴

Tento příspěvek je prvním pokusem o zpracování základních životopisných údajů, jak se zachovaly v univerzitním archivu. Arnošt Gerad se narodil 3. dubna 1916 v Orlové.

¹ Dorovský, I.: Balkanista a makedonista Bohuslav Havránek. Sborník referátů z 5. makedonsko-české vědecké konference ve Skopji ve dnech 17.–19. května 2012. V tisku.

² V letech 1930-1945 bydlel B. Havránek v Brně, Úvoz 47. Dne 1. července 1934 byl jmenován řádným profesorem brněnské univerzity.

³ Archiv Masarykovy univerzity v Brně, čís. 1275/38-J.

⁴ Viz Slavica na Masarykově univerzitě v Brně. 2. doplněné a rozšířené vydání, Brno 1993, s. 33, 35.

Na gymnáziu v Moravské Ostravě maturoval v polovině června 1935 s vyznamenáním. V letech 1935/1936 – 1938/1939 studoval na brněnské filozofické fakultě slovanskou a germánskou filologii. Měl zapsány mimo jiné všechny přednášky B. Havránka: o morfolonii jižních slovanských jazyků a o současných slovanských spisovných jazycích, jejichž aktuální problémy rozebíral. Zvláštní přednášku konal Havránek o slovanském slovese. A v dvouhodinové týdenní přednášce podával výklad starých srbochavrátských památek a rozebíral slovník staroslověnštiny.

Kromě Havránkových přednášek si Arnošt Gerad zapsal ještě také dvouhodinové přednášky Františka Trávníčka (1888–1961) o československých spisovných nářečích, dialektologická cvičení a jeho staročeský seminář. Gerad měl zapsanou rovněž přednášku Franka Wollmana (1888–1969) *Četba a výklad Njegošova Horského věnce*. Účastnil se také seminářů, které vedli Roman Jakobson (1896–1982) a germanista Arnošt Beer.

Arnošt Gerad patřil spolu s Karlem Horálkem (1908–1992) k nejnadanějším Havránkovým studentům.⁵ Jejich studijní zájmy Havránek orientoval na široce chápanou slavistiku a balkanistiku a na praktické zvládnutí slovanských jazyků. Proto jim doporučil studijní pobyty v Bulharsku a v Jugoslávii. *Mám zájem o srovnávací slovanskou jazykovědu a rád bych půlročním studiem v Sofii prohloubil své vědomosti z bulharštiny* – napsal mj. A. Gerad v žádosti ministerstvu školství a národní osvěty (dále MŠANO) ze dne 25. června 1937 o udělení státního stipendia *do Bulharska na zimní semestr 1937–1938*. Podepsal se jako *knihovník slovanského semináře*. V žádosti dále Gerad uváděl, že má u prof. B. Havránka *větší seminární práci o časovém a vidovém systému jižních slovanských jazyků* a že *tato subtilní práce nutně vyžaduje pobytu v Bulharsku*. Zdůrazňoval dále, že má *zájem o hospodářskou, kulturní a politickou strukturu Bulharska*, že je stoupencem slovanské vzájemnosti a že by chtěl přispět k česko-bulharskému sblížení.⁶

Jeho žádost Havránek jako ředitel slovanského semináře *doporučil k příznivému vyřízení*. Žádost o jihoslovanské prázdninové stipendium mu však byla zamítnuta.⁷ Proto jako podporu pobytu v Jugoslávii děkanát fakulty vyplatil A. Geradovi 2000 korun.⁸

Na doporučení B. Havránka strávil Arnošt Gerad zimní semestr 1937/38 na Státní univerzitě v Sofii, kde kromě slovanské a germánské filologie studoval časový a vidový systém v nové bulharštině. Ve stručném životopisu píše, že strávil také dva měsíce v Makedonii a v Srbsku.

V žádosti ministerstvu školství a národní osvěty (MŠANO) o zvláštní studijní podporu k prázdninovému pobytu v Jugoslávii v roce 1938 na dobu 3–4 měsíců Gerad mj. psal, že v semináři B. Havránka pracuje *na větší seminární práci o časovém a vidovém systému v jižních slovanských jazycích*.

Ministerstvo školství a národní osvěty vypsalo v roce 1938 konkurs na stipendium do Jugoslávie ke *studiu slavistiky, dějin, zeměpisu, přírodopisu, kreslení, architektury, zvě-*

⁵ Karel Horálek byl všestranný český slavista, folklorista, paleoslovenista. Zabýval se mj. také teorií verše, textologií, obecnou lingvistikou a srovnávací slovanskou jazykovědou. Ve své knize *Úvod do studia slovanských jazyků*, 1. vyd. 1955, 2. vyd. 1962, podal přehled dějin slovanských spisovných jazyků, též charakteristiku jazyků jihoslovanských, včetně spisovné makedonštiny.

⁶ AMU, složka A. Gerad, čís. 864/37-J.

⁷ AMU, složka A. Gerad, žádost o státní stipendium ze dne 25. června 1937, čís. 864/37-J.

⁸ Tamtéž, čís. 759/38-J.

*rolékařství aj., které by přispěly k utužení vědeckých, uměleckých a ostatních styků mezi Československou republikou a královskou Jugoslávií.*⁹ Zda se do tohoto konkursu přihlásil také A. Gerad, zatím nevíme.

Už jsme uvedli, že Arnošt Gerad patřil v meziválečných letech k mimořádně nadaným studentům brněnské filozofické fakulty a k slibným kandidátům široce pojaté slavistické a balkanistické orientace. Byl jedním z těch studentů, kteří zpracovávali podobnou nebo stejnou jazykovědnou problematiku, jíž se zabýval Bohuslav Havránek. Svědčí o tom nejen témata domácích seminárních prací, která jim Havránek zadával ke zpracování v semináři, nýbrž také Geradova doktorská disertace *Systém časů v nové bulharštině, v jihomakedonských dialektech, ve staroslověněštině a v srbocharvátštině se zvláštním zřetelem k systémům časů minulých*.

Můžeme důvodně předpokládat, že A. Gerad velmi dobře zhodnotil vnitropolitickou i mezinárodní situaci. Viděl, že nacisté v českých zemích vyprovokovali v polovině března 1939 incidenty, aby zdůvodnili vpád německé armády. V Jihlavě a v Brně došlo ke srážkám. 15. března 1939 ráno začalo vojenské obsazování českých zemí. O deset dnů později byl vydán zákon o připojení Sudet k Říši. Geradovo rodiště patřilo do Sudet. Počátkem července 1939 protektorátní vláda souhlasila s antisemitskými zákony a upravovala právní postavení židovských občanů ve veřejném životě. Dva dny po pohřbu studenta Jana Opletala nacisté uzavřeli všechny české vysoké školy.¹⁰ Gerad se proto zřejmě obával jak útoků na příslušníky židovské národnosti v Československu, tak také začátku války.¹¹ Pravděpodobně také proto požádal, aby mohl podat rigorózní práci a konat rigorózní zkoušky již v 8. semestru studia. Ministerstvo školství a národní osvěty na návrh profesorského sboru akceptovalo jeho žádost a výnosem ze dne 14. února 1939 souhlasilo, aby Geradova disertační práce byla *výjimečně* přijata k posouzení již v osmém semestru studia.

Disertační práce Arnošta Gerada *Systém časů v nové bulharštině, v jihomakedonských dialektech, ve staroslověněštině a v srbocharvátštině se zvláštním zřetelem k systémům časů minulých* se bohužel dodnes nenašla. Máme k dispozici pouze posudek Františka Trávníčka a Bohuslava Havránka. Byl to ostatně jejich žák. O Geradově disertaci se dosud, pokud je mi známo, nepsalo. František Trávníček ve svém stručném hodnocení ze dne 25. března 1939 mj. napsal: *Disertace Geradova se obírá s otázkou beze vší pochyby složitou, svědčí o dobré přípravě doktorandově, o jeho sčtetlosti, zájmu a schopnosti samostatně vědecky pracovat*.

Hodnocení Bohuslava Havránka je rozsáhlejší. V jeho úvodu poznamenává, že práce vzešla z jeho semináře, ale že je *vypracována v postupu i ve výsledcích zcela samostatně*. Havránek podává její charakteristiku takto: *Jádrem jejím je rozbor systému časů minulých v nové bulharštině a v staroslověněštině. Rozbor ten je pro lepší názornost doplněn srovnáním se základními fakty jihomakedonských nářečí a srbocharvátštiny a zasazen do celkového obrazu vidových a časových poměrů příslušných jazyků*. Koncepti práce hodnotí jako *správnou a oprávněnou*, zejména proto, že *pojal jevy bulharského jazyka jako uzavřený celek*.

⁹ Tamtéž, čís. 448/38-J.

¹⁰ Československé dějiny v datech, Svoboda, Praha 1986, s. 412–427.

¹¹ Jako Žid se oprávněně obával pronásledování německými fašisty. Téma jeho seminární práce z němčiny bylo: *Heines jüdische Prolemtik in seiner Poesie*. Posuzovatel práce však slovo jüdische škrtl a místo toho napsal religiöse.

Než se B. Havránek pustil do podrobnějšího posouzení Geradovy disertační práce, zdůraznil, že jde o velmi spletité a složené jevy slovesné skladby, zvláště v nové bulharštině, o jevy, které dosavadní literatura vědecká často více zamotala, než vysvětlila. Práce Geradova i do popisu těchto jevů, i do jejich třídění a výkladu vnáší pozoruhodná nova, z nichž některá mohou mít trvalou platnost.

Velmi pozitivně vyznělo Havránkovo srovnání Geradovy disertace s disertační prací mladého bulharského lingvisty Ljubomira Andrejčina (1910–1975) *Kategorie znaczeniowe koniugacji bulgarskiej*, kterou nedlouho předtím vydal v Krakově, kde se specializoval.¹² Dovedl zvláště dobře – jako žák prof. Trávníčka – psal B. Havránek, *uplatniti zásadu tlaku systému při výkladu vývoje nepřímých forem novobulharských a výklad i třídění těchto forem je u Gerada pravděpodobnější a výstižnější [...] Také Geradův rozbor složeného perfekta je lepší než u Andrejčina.*¹³

Posuzovatel B. Havránek byl ke Geradově práci objektivní a velmi kritický. Vytýkal mu, že název práce, který si vymyslel sám doktorand, *není vhodný ani výstižný*, že sice práce obsahuje bohatý a místy i vyčerpávající materiál zejména pro staroslověnské perfektum a imperfektum, jinde však podle Havránka Arnošt Gerad přejímal materiál z mluvnice.

Bohuslav Havránek neopomněl uvést, že Gerad *vhodně využívá mnoho z čtení a výkladu jak prof. Trávníčka, tak i mých (nejde však přitom vždy za svými učiteli, leckdy na svou škodu, ale pokus o samostatnost je tu chvályhodný)*. Svůj posudek uzavírá B. Havránek tak, že je to práce vcelku *zcela samostatná, přináší dobrá řešení, že znamená opravdové obohacení slovanské syntaxe a že má nespornou vědeckou hodnotu.*¹⁴

Po složení rigorózních zkoušek ze slovanské a germánské filologie musel A. Gerad složit zkoušku ze dvou tzv. světových jazyků: z francouzštiny a z ruštiny. Obě s výsledkem velmi dobrým. U zkoušky z ruštiny je podepsán Sergej Vilinskij. Poté Gerad obhájil rigorózní práci před tříčlennou komisí, kterou tvořili F. Trávníček, B. Havránek a Arnošt Beer. Všichni tři členové komise ji ohodnotili výborně, takže celkový výsledek byl jednomyslně výborný.

Ke druhé státní zkoušce z českoslovenštiny pro učitelství na středních školách předložil Arnošt Gerad *místo práce domácí seminární práci z češtiny Praeteritální formy ve staroslověnině a v nové bulharštině*. Posuzoval ji rovněž Bohuslav Havránek, protože byla vypracovaná v jeho semináři pro srovnávací slovanskou jazykovědu. V posudku z 9. června 1939 ji označil za práci *velmi dobrou, zdařilou a cennou*, protože se opírá o materiál, zčásti sebraný autorem, zčásti opřený o autorovu praktickou znalost jazyka novobulharského. *A užívá kriticky skoro veškeré dosavadní literatury. Dospívá k pozoruhodným a samostatným výsledkům, které pak dál zpracoval ve své disertaci, již přijaté.*¹⁵

Mladý nadaný slavista a balkanista Arnošt Gerad psal také básně. Jejich strojopis se údajně nachází v soukromém archivu brněnského středoškolského profesora Josefa M. Weimanna. Dovídáme se to z Weimannovy žádosti ze dne 19. října 1976 univerzitnímu

¹² Andrejčin, Lj.: *Kategorie znaczeniowe koniugacji bulgarskiej*, Krakow 1938. Autor byl v Krakově na specializaci a má velké zásluhy v rozpracování systému časů bulharského slovesa. Viz Речник на българската литература, 1 том, София 1976, s. 32.

¹³ AMU, složka A. Gerad, posudek disertace A. Gerada.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

archivu v Brně, aby mu poskytl další informace o Geradovi, že údajně připravoval kratší vzpomínkový článek o něm pro *Universitas*.¹⁶

Víme, že velmi nadějný český slavista a balkanista Arnošt Gerad byl židovského původu. V době, kdy dokončoval studia na brněnské filozofické fakultě, bylo Československo již okupováno hitlerovským Německem. Proto jeho další životní osudy zůstávají dodnes bohužel neznámé. Mohli bychom předpokládat, že se mu podařilo emigrovat do některého ze severských států nebo do Spojených států severoamerických či do jiných zemí nebo kontinentů.

Dosud se o Arnoštu Geradovi ve slavistických lexikonech psalo pouze v souvislosti s jeho disertací a uváděl se její název. Žádná práce nevznikla.

O informace o Geradových dalších životních osudech i o osudech jeho rodiny jsem se proto obrátil písemně na Městský úřad v Orlové, kde se narodil. Ten mne odkázal na Úřad městské části Praha 1, kde měly být údajně *uloženy matriky židovské*. Ten postoupil mou žádost Národnímu archivu, který mi dne 2. dubna 2012 odpověděl a poslal příslušné informace.

Věc: Arnošt Gerad – genealogická rešerše

Vážený pane profesore,

k Vaší žádosti sdělujeme: v matrice narozených ŽO Karviná (NA, HBMa, inv. č. 769) jsme na foliu 138 a pod pořadovým číslem 963 našli zápis o narození Ernsta Gerada:

3. April 1916 Orlau No. 283

Ernst Gerad

Vater: Josef Gerad, Ingenieur, geb. in Jawora am 25. 3. 1890; Eheschl. 2. 5. 1915

Mutter: Martha Barber, geb. in Orlau am 19. 1. 1895

Paten: Oskar Barber und Hilde Barber, beide aus Orlau.

V Tereziňské pamětní knize (Tereziňská iniciativa 1995, díl I., str. 306) je v transportu U z Brna do Tereziňa dne 28. 1. 1942 uveden i Dr. Arnošt Gerad, nar. 3. 4. 1916. Dne 27. 4. 1942 byl zařazen do transportu Aq do Izbice, odkud se nevrátil.

Doporučujeme Vám obrátit se také na Archiv města Brna, zda v evidenci obyvatel nebude více údajů o jmenovaném a jeho rodině.

S pozdravem

PhDr. Alena Pazderová

vedoucí 1. oddělení

Národního archivu

Dr. Arnošt Gerad byl tedy odvečen koncem ledna 1942 nejprve z Brna do Tereziňa a pak odtud koncem dubna 1942 s transportem dalších občanů židovského původu do německého koncentračního tábora v Izbici a s největší pravděpodobností zahynul v plynových komorách. Tak tragicky skončil život nadějného slavisty a balkanisty Arnošta Gerada.

¹⁶ V té době jsem byl šéfredaktorem univerzitního dvouměsíčníku *Universitas*. Nevzpomínám si, že bych podobný vzpomínkový příspěvek Josefa Weimanna uveřejnil. Není to však vyloučené. Je třeba prozkoumat všechna čísla časopisu z toho roku i z následujících let.